

знайшли своє відображення у Судових статутах 1864 р. та подальшим моніторингом щодо їх впровадження в життя. Тому й сьогодні важливо усвідомити, що формування суддівського корпусу має відповідати потребам часу, відбуватися паралельно з реформуванням усіх сфер суспільно-політичного і соціально-економічного життя. Вважаємо, що проблема формування суддівського корпусу залишається актуальною як для юридичної науки, так і практики. Її вирішенню сприятиме глибоке вивчення історичного досвіду, теоретичне обґрунтування, вдумлива і серйозна робота у сфері розробки законодавства.

Список використаної літератури:

1. Учреждение судебных установлений // Судебные уставы 20 ноября 1864 г., с изложением рас- суждений, на коих они основаны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.hrono.ru > ... > Документы XIX века.
2. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – К., 2003.
3. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство – Судопроизводство. – СПб., 1913.
4. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – СПб., 1996. – Т. 1.
5. Викторский С.И. Русский уголовный процесс: Учеб. пособие. – М., 1997.
6. Проект новой редакции учреждения судебных установлений // Российское законодательство X – XX веков: В 9 т. – М., 1984. – Т. 8. – С. 89-90.
7. Уортман Р.С. Властители и судьи: развитие правового сознания в имперской России. – М., 2004.
8. Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы. – М., 1914.
9. Катков М.Н. Собрание передовых статей «Московских ведомостей» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: chort.square7.ch/Buch/Katk.pdf.

Надійшла до редакції 17.09.2012

СВОРАК С. Д., доктор історичних наук,
кандидат юридичних наук, професор
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 370.0(092)+343.11

ІДЕЇ НАРОДОВЛАДДЯ У ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

У статті на основі аналізу державницької концепції С. Петлюри досліджено ідеї народо- владдя та з'ясовано сутність державницької концепції крізь призму суспільно- політичних процесів початку ХХ ст. Крім того, розкриваються теоретичні та ідеологічні витоки політичної діяльності С. Петлюри як яскравого представника української еміграції.

Ключові слова: народо- владдя, державницька концепція, соціал- демократія, еміграція, українська революція.

В статті на основі аналізу державницької концепції С. Петлюри досліджено ідеї народо- владдя та з'ясовано сутність державницької концепції крізь призму суспільно- політичних процесів початку ХХ ст. Крім того, розкриваються теоретичні та ідеологічні витоки політичної діяльності С. Петлюри як яскравого представника української еміграції.

Ключевые слова: народо- владение, государственническая концепция, социал- демократия, эмиграция, украинская революция.

In the article on the basis of analysis of state conception of S. Petlyuri the ideas of democ- racy are investigational and essence of state conception is found out through the prism of social and political processes of beginning of XX item The theoretical and ideological sources of politi- cal activity of S. Petlyuri open up in addition, as a bright representative of Ukrainian emigration.

Keywords: democracy, state conception, social democracy, emigration, Ukrainian revolution.

Мабуть, важко знайти в історії України більш контраверсійну постать за Симона Петлюру, хіба що гетьман Іван Мазепа може «позмагатися». Між тим у наш час важливо не тільки гідно вшанувати його пам'ять, але й критично оцінити спадщину Української революції 1917–1921 рр. Зва-

жимо на той факт, що радянська історіографія, білоемігрантські кола, націонал-радикальні й гетьманські українські організації майже одноставно вважали С. Петлюру своїм ворогом.

Кожна велика революція, відповідно до нових умов, у тій чи іншій формі відтворює історичну традицію народу, серед якої вона вибухнула. Це – соціологічний закон, виправданий наочно за 1917–1930 рр. Так, Польща відтворила принципи колишніх конфедерацій, Чехословаччина – лінію Гуса та Жижки, Росія – віковичне самовладство, Україна – демократичну козацьку традицію XVII-го століття. Але народи не тільки відтворюють свою традицію, вони ще й персоніфікують її в тих людях, що мають в собі силу і волю витримати тягар тієї персоніфікації. Кожний народ за наших часів висунув таких людей, зокрема у Польщі – Ю. Пілсудський, Т. Масарик; у Росії – В. Ленін, в Україні – С. Петлюра. Останній зазначав: «ми виступили на арену історії тоді, коли світ не знав, що таке Україна... Єдино, боротьбою, впертою і безкомпромісною, ми показали світові, що Україна і її народ живе і бореться за свою свободу й державну незалежність». Ці слова С. Петлюри якнайточніше змальовують портрет «запізнілого ідеаліста-народника XIX століття» [2, с. 318]. Його роль в історії демократичного розвитку нашої держави належним чином так і не оцінена. У цьому контексті актуальним є вивчення ідей народовладдя у концепції державності, запропонованій саме С. Петлюрою.

Серед вітчизняних дослідників, хто виявив зацікавлення цією темою, були Р. Безсмертний, К. Галушко, С. Гелей, І. Гирич, М. Горелов, І. Гошуляк, Я. Грицак, Я. Дашкевич, Л. Кондратик, І. Курас, С. Кульчицький, О. Лисенко, С. Литвин, О. Майборода, В. Масненко, В. Пісун, Ю. Поліщук, М. Попович, В. Потульницький, О. Салтовський, В. Сергійчук, В. Солдатенко, П. Сохань, В. Трощинський, В. Ульяновський, Б. Ярош та інші.

Загальнотеоретична спадщина С. Петлюри вивчена доволі детально. Проте в літературі, на наш погляд, недостатньо проаналізовано саме державотворчі аспекти його наукових розробок. До того ж практично немає ґрунтовних праць, у яких погляди С. Петлюри на демократію та народовладдя досліджувалися крізь призму суспільно-політичних процесів початку ХХ ст.

Усе це дало авторові підставу визначити мету статті, якою є дослідження ідей народовладдя у державницькій концепції С. Петлюри.

Відповідно до мети можна сформулювати такі завдання:

- охарактеризувати державницьку концепцію С. Петлюри;
- з'ясувати місце ідей народовладдя в державницькій концепції С. Петлюри;
- визначити відношення С. Петлюри до народовладдя крізь намагання побудови Української самостійної соборної держави;
- охарактеризувати політичну діяльність С. Петлюри в еміграції.

Чому саме С. Петлюра, а не хтось інший з тих видатних і талановитих людей, що могли бути і були його конкурентами, бо застала їх українська революція уже з набутою популярністю, з готовим начебто народним авторитетом? Коли почалася українська революція, всі національно-творчі елементи із запалом кинулися до праці з народом і серед народу. З головою поринув до такої праці й С. Петлюра. Бачимо його скрізь: на мітингах, з'їздах і в комітетах; на партійних засіданнях, у земстві і на парламентській трибуні Центральної Ради. Але незабаром виявилось, що вся сила творчої енергії його зосереджується не на цій чисто політичній стороні революційного процесу, де й без нього було досить визначних людей. Його увага поволі сконцентрувалася на відтворенні тієї частини нашої державної традиції, яка завжди була, є й буде найтруднішою, найнеобхіднішою, а одночасно й найяскравішою в комплексі революційних завдань.

Як слушно зауважив член-кореспондент НАН України О. Реєнт, «з десятками мільйонів селян, кількома десятками тисяч інтелігентів (до них належав і нащадок козацьких і священницьких родин, випускник духовної семінарії, професійний журналіст Симон Петлюра) і кількома індивідуалами серед інших класів важко було говорити про серйозні національно-державницькі вимоги народу» [3, с. 19]. Проте зазначу, що, наприклад, у Чехословаччині Т. Масаріку довелося вирішувати схожі проблеми в майже аналогічній ситуації абсолютного домінування імперської нації (в даному разі німецькомовних співгромадян). І Т. Масарік, і Ю. Пілсудський в Польщі (останній, як і С. Петлюра, був соціал-демократом, але в умовах революції і війни скоріше націонал-демократом) зуміли синтезувати волю нації до незалежності. І тим каркасом, на якому вона ґрунтувалася, стали зародки демократії і народовладдя. Україна, у свою чергу, висунула в ці ж часи на провідні ролі М. Грушевського, В. Винниченка та

С. Петлюру. І лише останній розумів, наскільки важливою є ідея народовладдя для нації, яка виборює незалежність. Згоди ж серед українців не було. Чи не забагато партій, груп і течій, що постійно змагалися за владу: соціалісти, націонал-демократи, есери, федералісти, гетьманці тощо (і все це тільки в українському небільшовицькому таборі)? Тож, безсумнівно, явним дисонансом в устах будь-кого з керманів і УНР, і Української держави П. Скоропадського була б легендарна фраза Ю. Пілсудського: «Спочатку незалежна Польща, а вже потім подивимось, яка» [3, с. 110]. Вузькопартійні, вузьокласові інтереси в Україні виявилися вищими за загальнонаціональні.

Проте значна частина організованого українства готова була продовжувати боротьбу за українську справу під проводом С. Петлюри. Йому довелося докласти чимало зусиль, щоб зберегти і сконсолідувати державний центр. Тогочасні документальні свідчення, які, зокрема, наводить В. Сергійчук, підтверджують, що ім'я С. Петлюри продовжувало залишатися символом для патріотів України: «По всій Україні, де ви не підете, де ви не забалакаєте, всюди ви чуєте ім'я С. Петлюри. У різних фарбах розписують його; як людину, біля котрої і до котрої тягнеться спокутана думка за минуле всього населення України. З ім'ям С. Петлюри зв'язане все те, що чекає людей гарного в житті. За міркуванням селян і взагалі всього громадянства, лише С. Петлюра дасть спокій, який і раніше цього хотів, але ми його не розуміли, бо більшовики нас дурили, а ми їм вірили (так каже громадянство України), і чим надалі на схід, або ближче до московського кордону, тим більше ім'я Петлюри любіше й дорожче. Про це є свідки – ті повстання, які зв'язані лише з ім'ям Петлюри» [6, с. 47]. У суспільстві ще відчувалася напруга очікування того, хто зможе довести до кінця розпочату справу визволення України від більшовиків. Тим часом своє перебування на еміграції С. Петлюра вважав тимчасовим. Він глибоко вірив у повернення на рідну землю. У листах до членів уряду УНР, політичних, військових діячів і господарників С. Петлюра накреслював плани відбудови життя в Україні, подавав конкретні пропозиції щодо різних галузей державного будівництва, війська, економіки, культури, освіти, міжнародних відносин.

Біля Державного Центру УНР почали гуртуватися найактивніші, найсвідоміші сили української еміграції. Завдяки С. Петлюрі центр ні на мить не припиняв свого існування, залишаючись на той час чи не єдиним символом і легітимним представником української державності. Національно-визвольна боротьба продовжувалась.

Надихала цю боротьбу державницька позиція С. Петлюри, що залишалася непохитною: Україна має бути суверенною, демократичною, соборною державою. Поєднуючи політичну діяльність з публіцистикою, він залишався на чолі визвольного руху. Його погляди на тодішню ситуацію, бачення перспективи України мали визначальний вплив на процеси в тогочасних політичних колах. Авторитет і вплив С. Петлюри залишалися високими. На відміну від інших політичних діячів, які або відійшли від політичної діяльності, або стали на шлях співпраці з більшовицьким режимом, він продовжував боротьбу.

Навіть за умов еміграції цілком реальним і доцільним С. Петлюра бачить розширення народовладдя шляхом скликання тимчасового представницького органу – Ради Республіки, яка мала стати запорукою політичної консолідації навколо еміграційного уряду. Сесію Ради скликали 3 лютого 1921 р. у Тарнові. Головою Ради був обраний колишній заступник прем'єра і міністр народного господарства в уряді С. Остапенка І. Фещенко-Чопівський. Виступаючи на відкритті першої сесії Ради Республіки, С. Петлюра закликав до національної єдності і державної дисципліни, наголошуючи на важливості співжиття з сусідніми народами, а головним чином – із Польщею: «Ми створили не тільки осередок, центр, до якого прислухається вся Україна, до якого тягнуться люди за поміччю, якого ждуть, до якого летять думки з кожного кутика України, від якого чекають спасення, а й певні, досить значні цінності в обсягу культурно-національного життя, що увіходять до вжитку народного, піднімаючи рівень народу нашого на вищий щабель. Зв'язок наш з населенням України, незважаючи на те, що перебуваємо ми за її кордоном, ідейно, психологічно тривкий, міцний. І ця оцінка нашої роботи, це довір'я, задля якого ми мусимо ще більше напружити свої сили, аби виступити перед цілим світом, як свідомі нація, яка бажає одного – спокійного, але самостійного життя, являється порукою позитивних наслідків наших зусиль» [3, с. 386].

Саме на цей час припадає повне навернення С. Петлюри до Заходу. Очевидно, починаю-

чи з цієї пори С. Петлюру слід розглядати як першого українського політика, що найбільш послідовно відстоював європейський вектор розвитку України. У цьому сенсі можна вести мову про Петлюру – першопрохідця в цивілізовану Європу. Розуміючи силу загрози радянської Росії для всього світу, С. Петлюра розтлумачує далеким і близьким сусідам на Заході, що «всі держави, утворені після 1917 р. на території бувшої Росії, не мають шансів на тривке існування і будуть завжди загроженими, поки на півдні бувшої імперії не організується і в силу не увійде незалежна держава українського народу. Тільки вона одна, як найсильніша численністю свого населення, матеріальними ресурсами і мілітарною відпорністю, може бути базою, підставою більш-менш незахищеного життя державних новотворів, з бувшої Росії організованих. Тільки постання і зміцнення цієї держави може фактично вирішити долю Росії і призвести до остаточного та безповоротного її поділу» [4, с. 273-274].

С. Петлюра вважає, що «ми повинні скомпрометувати ідею реставрації великої Росії як ідею нереальну, штучну і невігідну для Європи, натомість виставляючи план поділу її як найбільш доцільне розв'язання остогидлої, неспокійної справи, що все таїла в собі загрозу і небезпеку для Європи, що й тепер таїть в собі ті ж самі тенденції» [4, с. 116] та поборювати наміри деяких груп еміграції (М. Грушевського, В. Винниченка) прихилити українців до федеративного співжиття з нею.

Аналіз історичної літератури та джерел дозволив нам показати, що українська політична еміграція в означений період 1921–1926 рр., зберігаючи вірність ідеї незалежності України, продовжувала національно-визвольну боротьбу. С. Петлюра залишався її визнаним лідером. Він дав теоретичне обґрунтування визвольної боротьби, першим проаналізував соціальні та національні причини збройної поразки, довів повну утопічність поглядів своїх опонентів щодо можливого реально рівноправного існування української нації у складі федерації, що підтвердилось історичним досвідом перебування України у складі Радянського Союзу. Лише раптова загибель зупинила державницьку і суспільно-політичну діяльність видатного діяча.

Більшовики побачили небезпеку в самому існуванні С. Петлюри. Радянське керівництво закономірно сприймало С. Петлюру як свого першочергового ворога. Особливо їх непокоїла активність українського центру в Парижі, який дедалі більше консолідував еміграційні державницькі сили навколо журналу «Тризуб».

У складних еміграційних умовах дезорієнтації, деморалізації, групівщини, ідеологічного протистояння С. Петлюра виявив політичну далекоглядність, ясність мети і конкретність завдань, які відповідали потребам часу.

Відомий історик, академік А. Жуковський так оцінив діяльність С. Петлюри: «Сьогодні, з перспективи майже трьох чвертей століття бачимо, якими малими, неправдивими і облудними були оцінки, програми і директиви колись визначних державних діячів! Лише шлях С. Петлюри був виправданий. За ним пішла більшість сучасників, а згодом – пізніші генерації. На нього взорувалися українські дисиденти, промоутори Руху Опору. Його перебрали творці відновленої незалежності України. План Петлюри починає знаходити свою реалізацію і в добрих починах сучасної української державності» [1, с. 10].

Здійснилася мрія С. Петлюри в українську державність, в яку він безмежно вірив і висловлював цю віру такими словами: «Ти переможеш, Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будівництва могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України. Минуть жахливі криваві роки боротьби і невпинна праця синів твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні» [5, с. 57].

С. Петлюра, ставши символом української державності, виявився найбільш послідовним, самовідданим її творцем і оборонцем з-поміж сучасників, а у 20-ті роки став провідною постаттю національно-визвольної боротьби. У його особі найбільш вдало поєдналися риси державного мужа і військового вождя, сполучалися якості політика і військовика. Недарма найбільші недруги української самостійної державності назвали визвольний процес України ХХ ст. «петлюрівщиною».

Йому належить концепція державної структури України – самостійної, соборної, демократичної, правової республіки. Ця політична концепція, програма та ідеологія відповідали пот-

ребама державотворчої парадигми українства.

Під проводом С. Петлюри український народ мав у означений період свою державність, і це стало важливим здобутком національно-визвольної боротьби. І хоч через багато причин боротьба зазнала поразки, набутий досвід став джерелом, з якого наступні покоління черпали віру в державність. Боротьба за її здобуття, хоч і в інших формах, після падіння УНР практично не припинялась. При тому ім'я С. Петлюри стало загальнонаціональним символом.

С. Петлюру слід розглядати як першого українського політика, що найбільш послідовно відстоював європейський вектор демократичного розвитку України. Сучасна політика самостійності і європейської орієнтації України є продовженням політики С. Петлюри.

Є очевидною певна політична недалекоглядність, яка полягає в тому, що новітня українська держава мляво і невразно ідентифікує себе з Українською Народною Республікою, не використовує її досвіду та досвіду таких діячів, як С. Петлюра. Він ще не знайшов в Україні того пошанування, на яке заслуговує. Доводиться констатувати не просто байдужість до імені С. Петлюри, а й те, що явище петлюрівщини вищі посадові особи держави все ще сприймають на рівні однолінійних тлумачень доби комуністичного тоталітаризму, а недруги української державності продовжують сповідувати стосовно нього руйнівний негативізм. Сучасним політичним і державним діячам для розуміння націотворчих проблем корисним було б знання ідей С. Петлюри, які були рушійною силою у відродженні українського народу та в його визвольній боротьбі.

Отже, образ головного отамана УНР у новій українській історії став символом боротьби за волю й незалежність України, а також він відродив забуті традиції до демократичного розвитку держави, функціонування інституту народовладдя та багато інших речей заради національної мети. Феномен С. Петлюри як політика й лідера націй, що виявився під час революції й підсилювався в роки захоплення більшовиками України, став визначальним для українського руху опору. Саме тому протягом 70 років після вбивства Симона Петлюри радянські спецслужби не переставали шукати в нас у країні сліди петлюрівщини. Навіть сьогодні багато хто, чий розум і душа були покалічені радянським тоталітарним режимом, намагаються не згадувати імені лідера українського визвольного руху 1917–1921 рр.

Список використаної літератури:

1. Кульчицький С. Російська тінь на незалежності України // Політика і час. – 1993. – № 10. – С. 8-15.
2. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001.
3. Петлюра С. Статті, листи, документи // Укр. вільна АН у США. Б-ка ім. С. Петлюри в Парижі. – Нью-Йорк, 1979. – Т. 2.
4. Петлюра С. Статті, листи, документи // Цент. ком. вшанування пам'яті Симона Петлюри в Америці. – Нью-Йорк, 1956.
5. Піскун В. Симон Петлюра як політичний лідер УНР в еміграції: міжнародний і український контексти // Матеріали всеукраїнської наукової конференції (20-22 травня 2009 р.) / Відп. ред. Ф.В. Верстюк. – К., 2009. – С. 52-68.
6. Сергійчук В.І. Симон Петлюра. – К., 2004.

Надійшла до редакції 11.10.2012

КРУГЛОВА О.О.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.1+351.84

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто конституційні положення, що покладені в основу формування соціальної політики в Україні, та визначено ознаки соціальної держави.

Ключові слова: державна соціальна політика, соціальна держава, соціальна сфера життя, належний рівень життя, соціальні гарантії, задоволення соціальних потреб.

